

Müller Róbert

A Zalaegerszeg, Nekeresd majori római kori tumulusok

Az Archaeológiai Értesítő 1886. évi kötetében két kisebb írásban tudósított Lipp Vilmos, a keszthelyi premontrai gimnázium tudós igazgatója zalaegerszegi kutatásairól (LIPP 1886, és LIPP 1886a.). Ismereteim szerint ez az első hír a megyeszékhely régészeti leleteiről a magyar szaksajtóban. Első levelében azt írta, hogy Németh Elek városi főjegyző és Bódy J.¹ tanár arról értesítették. *„hogy az egerszegi városi erdőben a Ne-Keresd major mellett talajjegyvetés alkalmával sírokra bukkantak... ..Bejárván a terület jó részét meggyőződtem, hogy az egész erdőrészt apró halmokkal borított és amint a kiásott sírok tartalma mutatta, római temető... ..A sírok fölötti kavicsdombok, az egész talaj kavicsos lévén, ritkán érik el az egy méter magasságot.”* (LIPP 1886, 41.) Utóbb aztán kiderült, hogy a sírhalmok mégsem borítják be az egész erdőrészt, hisz második levelében azt írta, hogy *„a szanaszét kimagasló sírdombok a Nekeresd major melletti városi erdőben... ..összesen csak negyvenegynek bizonyultak.”* (LIPP 1886a, 351.)

1885. szeptember 3-án – miután tapasztalt ásatási munkását, Sirsom Józsefet már előzőleg Zalaegerszegre küldte – kilenc halomsírt tártak fel. Ezek szerkezete különböző volt: a talajfelszín alatt fél- vagy egy méter mélységben kinagyolt, négyszögletes kövekből összeállított négyszög alakú sírládák, ugyanolyan kőlappal lefedve, négy római téglából összeállított sírláda, végül egyszerű, kerek sírgödörök. A kilenc sírból háromról szólt részletesebben.

1. sír. Kőlapokból összeállított, hozzávetőleg 1 m² nagyságú sírláda, amelynek közepén faszénnel vegyes hamu volt. A sírkamra egyik sarkában egy 20 cm átmérőjű kerek, fehér kőlapon egy zöldes színű, teljesen ép, vékonyfalú üveg pohár állt, amelynek felületét *„kiemelkedő, tojásdad és egymással egyenes taggal összekötött keretek foglalják el, melyek a pohárnak tetszetős alakot kölcsönöznek”*. A poharat egy vékony, fehér kőlapocskával fedték le. A pohárral

szemközti sarokban egy nagy üvegurna töredékei hevertek, amit beborítottak a kalcinált csontdarabkák, és mellettük egy szerpentinből készített, csiszolt *„kővéső”* volt. A harmadik sarokban egy kis, ép kerámiapohár állt, ami szintén kalcinált csontdarabkával volt tele, és ezt is egy fehér, lapos kővel fedték le.

2. sír. Ez is kőlapokból összeállított sírláda volt, de oldalai már bedőltek. A sírfenéken lévő hamus rétegben három, égetett agyag orsógombot talált. Az egyik sarokban egy jókora, kerekcsájú, füles *„vászonkorsó”*, tehát máz nélküli kerámia volt. Lipp megjegyezte, hogy a vasmegyei régiségtárban legalább harminc ugyanilyen, csak különböző nagyságú korsó található.

3. sír. Ezt a sírkamrát téglából állították össze. A benne lévő hamu – és nyilvánvalóan kalcinált csontmaradványok – közül mindössze egy bronzfibula került elő.

A többi sír egyszerű sírgödör volt, bennük hamu és sérült csészék ill. más kerámiák töredékei voltak, ezért nem tartotta érdemesnek, hogy részletesen ismertesse őket. Másnap erős esőzés kezdődött, ezért a kutatást félbeszakította. A hamvasztásos sírokat római korinak határozta meg, és a 2–3. századra keltezte. Abban azonban tévedett, amikor a lelőhelyet Salla municipium temetőjének tartotta, hiszen Salla a mai Zalalövővel azonos (GRAF 1936.69.).

A következő évben, május hónap közepén folytatta a halomsírok feltárását. Nem közli, hogy pontosan hány halmot tárt fel, de figyelembe véve, hogy a tumulusok számát 41-ben határozta meg, és ebből kilencet már korábban felásatott, ha a halmok 2/3-át tárta fel, akkor 1886 májusában hozzávetőleg 19 halmot kutathatott át. Persze az is lehet, hogy az előző évben feltárt halmokat figyelmen kívül hagyva számolt 41 tumulust, és akkor a 2/3 27–28 halomnak felel meg. Annál inkább erre kell gondolnunk, mert szomorúan állapította meg, hogy a szegényes leletek nem igazolták előzetes várakozását,

és így magas költségekbe verte magát, hiszen egyéb elfoglaltságai miatt nem lehetett folyamatosan jelen a feltáráson, és egy megbízható munkásának tíz napos zalaegerszegi tartózkodását is fizetnie kellett. Ismerve Lipp ásatási „tempóját” a tíz napra inkább a 27–28 halom feltárását tarthatjuk reálisabbnak. A többi halomhoz nem fért hozzá, mert azokon vastag tölgyfák álltak, és a szegényes mellékletű sírok nem is indokolták, hogy kivágassa azokat. A halmok és a sírok ugyanolyanok voltak, mint egy évvel korábban, csak most egyértelműbben fogalmazott, amikor azt írta, hogy az alig fél méter magas halmok alatt a mostani felszín, tehát „*a felhányt halom talapzata alatt*” fél méternyi mélységben voltak a sírok. Ezúttal négy sírt mutatott be részletesebben és ezeket a-tól d-ig jelölte meg:

a. sír. Nagy kőlapokból összeállított négyszögletes sírláda, amit kőlappal fedtek le. A sír egész alját egy nagy méretű, sok apró darabkára tört agyagedény töltötte ki, ami tele volt kalcinált csontokkal. A sok csont alapján úgy vélte, hogy több személyt hamvasztottak el egyszerre, és temették ide maradványaikat. Az urna menthetetlen volt, de a sírkamra egyik szögletében egy 28 cm magas, kétfülű, ép korsót talált.

b. sír. Kisebb, téglalékból összeállított sírláda, amelyből egy kis méretű pohár és két rossz fenntartású bronzérem, Antoninus Pius és Marcus Aurelius veretei kerültek elő.

c. sír. Egyszerű sírgödör, amelyben a máglyamaradványok közt bronz függőt talált. Ez egy nagyobb karika, amelynek kiszélesedő homloklapját beütögetett pontkörök díszítették.

d. sír. Ugyancsak téglalékból összeállított sírládában kerámiatöredékek közt egy kisebb, ép, szélesen kihajló peremű üvedényke és egy kiszélesedő fejű és kengyelű bronzfibula volt, amely vélhetően a máglyamaradványokkal együtt került a sírba, hisz „*nagyon rongált*” állapotban került elő.

A pannoniai vagy Zala megyei római kori halomsírokról készült összefoglalások csak Lipp rövid leveleire támaszkodtak. Sági Károly a 2. század közepére keltezte a zalaegerszegi halomsírokat (SÁGI 1943. 134.). Tábori László kézírata szerint, az egykori lelőhely ma már nem azonosítható a helyszínen, mert az erdőnek csak kisebb része áll, az is akácos, a felszín a kavicsbányász gödrök miatt egyenetlen, halomsírookra vagy tölgyerdőre a környéken lakók már nem emlékeztek (TÁBORI 1983.)² A legrészletesebben Palágyi Sylvia és Nagy Levente összegzése foglalkozott a nekeresdi halomsírokkal, hisz az irodalom alapján a temetkezési szokásokat és a mellékleteket is számba vették, táblázatokba foglalták (PALÁGYI – NAGY 2000.). De úgy tűnik, hogy csak Lipp második levelét dolgozták fel.³ Ők is a 2. századra keltezték a halomsírokat.⁴

A szakirodalom sohasem említette, hogy hova kerültek a Lipp által kiásott tárgyak, és mint láttuk azok típusairól csak Lippre hivatkozva írtak. Lipp az ugyancsak 1885-ben feltárt fenékpusztai temető leletanyagát az alsópáhoki ásatás leleteivel együtt a Magyar Nemzeti Múzeumnak adta el két részletben, 1885. április 15-én és november 21-én.⁵ A fenékpusztai anyag után kutatva vettem észre, hogy 1885. november 21-én Lipp a zalaegerszegi leleteket vagy legalábbis egy részüket ugyancsak a Nemzeti Múzeumnak adta el. Ezek a tárgyak a 145/1885. szám alatt lettek nyilvántartásba véve. Néhány tárgy azóta elveszett. Tekintve, hogy a tárgyak leírása részletesebb a Régiségtári Napló átlagos leírásainál, szó szerint közlöm azt:

145/1885. november 21. *Lelelőhely Egerszegh*

1. Üveg pohár, kerek kis talppal, kifelé hajló peremmel, oldalán hét ovális idomú domborékítéssel, melyek össze vannak kötve. Magassága 9.5 cm, talpát. 4.9–5.1 cm, szájáé 8.5 cm; egészen ép. 1 db.
2. Edényke égetett agyagból, hamvvederhez hasonló idomban, úgy látszik vörösre volt eredetileg festve. Magassága 7.5 cm, talpának átm. 2.1 cm, szájáé 4 cm; korongon készült. 1 db.
3. Korsó, égetett agyagból, korongon készült, szűk nyakkal és egy füllel; magassága 25.2 cm; talpának átm. 6.5 cm; szájáé (peremestől) 6.2 cm. 1 db
4. Edényke, hasonló a 2. számúhoz, de csonka, magassága 10.2 cm, talpának átm. 4 cm, szájáé 6 cm. 1 db.
5. Hasonló, de testesebb, fekete agyagból, csonka magassága 12.1 cm, talpának átm. 5 cm, szájáé roncsolt állapota miatt nem constatálható. 1 db.
6. Csésze, égetett agyagból, szabad kézzel formált, egy füllel, csonka és ketté van törve, magassága 5.2 cm, szájának átm. 8.8–11 cm. 1 db.
7. Kőszekerce, felhasított nyélbe illeszthető; hossza 9 cm, élének (ez csorbult) hossza 5.7 cm, vast. 1.1 cm, fokának hossza 1.9 cm. 1 db.
8. Korong, borostyánkőből, egyik felén lapos, a másikon dombordad, közepén átfúrva, szélein kicsorbulva; átm. 3.7–3.4 cm. 1 db.
9. Orsógomb, égetett agyagból, hasán végigfutó bordával; mag. 2 cm, átm. 2.6 cm, át van fúrva. 1 db
10. Hasonló, nyomottabb, magassága 1.5 cm, átm. 2.7 cm. 1 db.
11. Hasonló, kisebb és bordája elmosódott, inkább nyomott gömbhöz hasonlít; magassága 1.6 cm, átm. 2.3 cm. 1 db.
12. Gyöngyszem agyagból, rovátkolt; átm. 2.2 cm. 1 db.
13. Karperec, bronzból, nyílt sodronyból, végein rovátkos lemezalakú; átm. 5.3–5.9 cm. 1 db.

14. Fibula, bronzból, meglehetősen ép tüvel; hossza 3 cm, magassága 2.5 cm; patinával fedve. 1 db.
 15. Gyöngysor részlet, vékony bronz sodronyra vont üvegpasztából, a három szemből csak egy maradt meg, a többinek csak sodronya ép. 1 db.

E tárgyak négy sírból valók, de beküldőjük nem jelelte meg síronként a tárgyakat.

Vétel Lipp Vilmos premontrei kanonoktól ... frtért Keszthelyről. V. ö.

Az érzékletes leírást 10 tárgyról még egy-egy kis rajz is kiegészítette a napló bal oldalán (1. és 1a. kép). Ezek segítségével az azóta elveszett tárgyak is bevonhatók a vizsgálatba. A Nemzeti Múzeum Római kori Gyűjteményében található az alábbi tárgyak: 145/1885.1., 2., 4., 5., 8., 9., 11., 13. és 14. Az Őskori Gyűjteményben található a 145/1885.6. és 7. A leírást, amely a megmaradt darabok alapján legfeljebb 1–2 mm-es eltéréssel adta meg a méreteket, csak annyival egészíthetjük ki, hogy az 1. számú üvegpohár halványkék színű, és nemcsak a talpa, de a szája is kissé szabálytalan (2. kép 1.). A 2. számú pohárka, vékonyfalú, finom munka, egészen világos szürke színű, és valóban barnás-vörös festés nyomai láthatók rajta (3. kép 2.). A 3. számú korsó elveszett, de a leltárkönyvi rajz alapján rekonstruáltuk, a has átmérője kb. 12.4 cm lehetett (2. kép 3.). A 4. számú pohár szürke, homokkal erősen soványított, fenekén korongolási hiba van, pereme kiegészített (3. kép 1.). Az 5. számú pohár sötétszürke, homokkal erősen soványított, rövid nyakán ill. vállán nyolc, sűrűn bekarcolt vonal fut körbe, kihajló pereme hiányzik (2. kép 2.). A 6. számú csészéből csak a nagyobbik darab maradt meg. Ez barna, valóban kézzel formált, kissé behúzott peremű, ovális forma, a rövid szalagfűl kissé a perem fölé magasodik, a feneké ophaloszos kiképzésű (3. kép 9.). A 7. számú kőbalta szürkés zöld színű, kissé foltos szerpentinből finoman csiszolt tárgy, az éle és a foka sérült (3. kép 8.). A 8. számú borostyánkő korong leírásához nincs is mit hozzáfűzni (3. kép 5.). A 9. számú orsógomb szürke, finoman soványított, jól égetett, bikónikus forma, minden bizonnyal őskori darab (3. kép 7.). A 10. számú orsógombról nincs rajz és a tárgy is elveszett. A 11. számú agyag gyöngyszem voltaképp orsógomb, szürke, finoman soványított, szabálytalanul nyomott gömb alakú forma, szintén őskori (3. kép 6.). A 12. számú orsógomb elveszett, de a rajz alapján egyértelmű, hogy egy fent domború, alul homorú, sűrűn gerezdelt szélű, őskori orsógombról van szó. A 13. számú bronz karperec enyhén ovális huzalból készült, mindkét végére rovátkák közt benyomott X-szel díszített lemezt húztak, az egyik muff sérült (3. kép 4.). A 14. számú bronzfibula egy ún. térdfibula, félkör alakú, díszítetlen lemezzel,

viszonylag hosszú tűtartóval, a kengyel torzult, olvadásnymok figyelhetők meg rajta, tehát a fibula a halottal kerülhetett a máglyára (3. kép 3.). A 15. számú gyöngysor töredék lehetne akár karperec töredék is, csak rajzról ismerjük, a tárgy elveszett.

A Régiségtár Naplója tévedett – esetleg Lipp téves adatokat adott meg – amikor négy sírből származónak nevezte az anyagot. A tárgyak egy részét pontosan azonosíthatjuk a Lipp első ásatása, három általa ismertett sírjának leleteivel. Az 1. sírből került elő az ép üvegpohár, a feltehetően újkőkori kőbalta és a 4. vagy az 5. számú pohár. Mivel kalcinált csontok voltak benne talán a nagyobbik (5.) lehetett. Az üvegurna töredékeit nem gyűjtötte össze az ásató, amint korábbi feltárásain sem tartotta meg a töredékes üvegeket, kerámiákat.⁶ A 2. sírban talált orsógombokról valószínűsíthetjük, hogy nem azonosak a leltárkönyv 9., 10. és 11. számú tárgyával, hisz azok őskoriak, így aligha kerülhettek egy római halomsírba, de a korsó azonosítható a 3. számú tárggyal. A 3. sír egyetlen lelete a 14. számú bronz térdfibula lehetett.

Az üvegpohár a nekeresdi halomsírok legszebb lelete. Ez az egyetlen darab, amit már korábban közöltek. Benkő Andrea a Nemzeti Múzeum leltári szám és lelőhely nélküli példányaként tette közzé a fényképét (BENKŐ 1962.149. 12c/III/2. és XXIX. T. 1.). Barkóczi László feldolgozásában az 57. típusba tartoznak az üvegszál rátétes, ívelt oldalú poharak. Két variációjukat ismeri, a keskenyebb forma Savariában, Szombathelyen, a szélesebb, amely a leltári szám alapján is azonos a mi példányunkkal a Baranya megyei Egerszegen került elő (BARKÓCZI 1988. 90–91. 127. és 128. tárgy).⁷ Ő már ismerte, az azóta közzé is tett, a magyarszerdahelyi római kori temető 36. sírjából előkerült hasonló poharat (HORVÁTH 1979. 28. és XXV. t. 36/8.). Ezt a sírt az ásató a 2. század elejére keltezte (HORVÁTH 1979. 182. 17. kép). Barkóczi úgy vélte, hogy ezeket a poharakat D-Pannoniában, É-Itáliában, vagy a baranyai előfordulás nyomán esetleg É-Dalmatiában gyártották, valamikor a 2–3. században és nem volt köztük a nyugati provinciákban gyártott hasonlóan, vagy hullámvonalakból alkotott hálóval borított, elsősorban Kölnben gyártott poharakhoz (BARKÓCZI 1988. 90.).⁸ Az eddig ismert három pannoniai példány a Borostyánkőút környékén került elő, ami inkább egy É-itáliai eredetet enged feltelezni. De egészen hasonló poharak a nyugati provinciákból, sőt római importként a Barbaricumból is ismertek (EGGERS 1951. T. 14. 188a–c.; VON SALTERN – NOLTE – LA BAUME – HAEVERNICK 1974. 225. Nr. 658.; KASPRZYCKA – STASIELOWICZ 2008. 125. Cat. Nr. I.28.i.). Üvegpoharunk nem keltezhető pontosan, a legvalószínűbb, hogy a 2. században került a földre.

Nem tudjuk, hogy milyen formája volt az 1. sír üvegurnájának. Pannoniából halomsírokból és halom nélküli kora császárkori hamvasztásos temetkezésekből egyaránt ismerjük, és leginkább a 2. századtól vált gyakoribbá. A jól keltezhető leletegyüttesekben előforduló urnák a 2. század elejére vagy első felére keltezhetők (PALÁGYI – NAGY 2000. 133.).

Az egyfülű korsó kedvelt kerámia típus volt. A miénkhez hasonlóan megnyúlt formák gyakoribbak a 2. században, mint az elsőben (BÓNIS 1942. 26–27., 222. és XXIX. t. 1.; GABLER 1973. 162.) A magyarszerdahelyi temetőben is népszerű kerámia volt, hisz a 34., a 47., a 48. és az 51. sírből is előkerült, és valamennyi a 2. század közepe tájára keltezhető (HORVÁTH 1979. 26–26., 35–37., XXIV–XXVI. t.).

A poharak, praktikus formájuknak köszönhetően a császárkorban végig megtalálhatók, az érdesebb felületű, de változatos színűre égetett 1–2. századi poharakon gyakori díszítés a vállon körbefutó többszörös, mély árkolás (BÓNIS 1942. 119–120. XVIII. t. 27–28.). A magyarszerdahelyi temetőben az árkolt vállú poharak mellett előfordult a díszítetlen, a miénkhez hasonlóan kis méretű, szűk talú pohár is (HORVÁTH 1979. VIII. t. 3/3., XXXVIII. t. 56/2. és XXVIII. t. 38/7.), ezért joggal feltételezzük, hogy a közleményben külön nem említett két pohár a többi hat tumulusból került elő.

A halomsírokból viszonylag kevés fibulát ismerünk, egyes temetőkben nagyon népszerű volt, másokban egyáltalán nem fordult elő (PALÁGYI – NAGY 2000. 138–143.). Ismereteink szerint térdfibula eddig még nem került elő halomsírból.⁹ A térdfibulának nagyon változatos formájú és díszítésű variánsai ismertek, amelyek a 2. századtól a 4. századig maradtak használatban, még hagymafejes fibulával együtt is előfordul (KOVRIK 1937. 20; PATEK 1942. 62.). A nekeresdi példányhoz a Kovrig féle gyűjtés IX. t. 82. áll legközelebb, csak azokon a fej bekarcolt díszű (KOVRIK 1937. 57–59.). Ez a típus díszítés nélkül viszonylag ritka Pannoniában, jellemzője a díszítetlen félkör alakú fej, a felső húrozású rugószerkezet húrhoroggal, és a hosszan kinyúló tüttartó, amely 2. századi hamvasztásos sírből is ismert (PATEK 1942. 59., 238. és XXII. t. 18.). Teljesen megegyező fejű és kengyelű példányt ismerünk Szentkirályszabadjáról (CSIRKE – PALÁGYI 2005. 69. 47.8.). A felső húrozású térdfibulák inkább a noricum-pannoniai területre és a Balkánra jellemzőek. Raetiában a 2. század második felében lettek népszerűek, és az említett területről importként kerültek oda (RIHA 1979. 85–86. 3.12.4. variáns; T. 12. 296–297.).

Mivel a Régiségtári Napló szerint négy sírből származtak a leletek, lehet, hogy a bronzkarperec is az egyik halomsírből került elő. Ennek ellentmond, hogy

ebben az esetben a sírok szegényes leleteire tekintettel bizonyosan megemlítette volna munkájában Lipp a szinte teljesen ép ékszert. Egyébként a halomsírokból viszonylag ritka lelet a karperec. K. Palágyi Sylvia és Nagy Levente összegzése szerint (PALÁGYI – NAGY 2000. 144.) mindössze három lelőhelyről került elő: Abaligetén az 5. halomban volt egy hiányos ezüst karperec (WOSINSKY 1892. 412.), másik felét a sírablók vihették el, Szilasbalháson a II. sírban bronzkarperecet találtak (NÉMETH 1904. 247.), végül az inotai 2. halomba, egy 35–40 éves férfi sírjába halotti ajándékként kerülhetett az égésnyomokat mutató, sodrott, törött, bronz karperec (PALÁGYI 1981.17., 44. katalógus 2.4.30. és XX.t. 18.). Karperecünk pontos párhuzamát nem találtuk. A hasonlóan bevágások között X-szel díszített ságvári karperec vége lapított (BURGER 1966. 128. és Fig. 117. 283/4b.). A késő császárkori karpereceken nem fordul elő, hogy a karperec végeit ráhajlított lemezzel díszítsék, ezért inkább 2–3. századnak gondolhatjuk ezt a példányt is, amikor gyakori volt, hogy a karperec zárására, az egyik végére „muffot” húztak. Elképzelhetőnek tartjuk, hogy ez a karperec, amelyen semmilyen égésnyom nincs, talán nem is erről a lelőhelyről származik.¹⁰

Az 1886-os feltárás tárgyai nem kerültek a MNM-ba, legalábbis az Régiségtári Napló 1886–1887. évi bejegyzéseiben nem szerepel Egerszeg, mint lelőhely. További sorsukról nincs tudomásunk. A kétfülű korsó nem ismeretlen a halomsírok anyagában, elég ha itt a közeli sőjtöri 7. halom egyik temetkezéséből előkerült, hasonló méretű darabra hivatkozunk (HORVÁTH 2000. 248. 11. kép 7/8.). A kis pohár és az üveg-edényke formáját nem ismerjük, a fibuláról feltételezték, hogy az egy- vagy kétgombos fibulák közé tartozott (PALÁGYI – NAGY 2000. 139.). Még kevésbé tudunk mit kezdeni a fülbevalóval. Lipp említi, hogy ez egy nagy karika, amelynek homloklapja kiszélesedik. Nos ilyen „fülfüggőt” a római kori anyagból nem ismerünk. Lipp is csak a 8. századi, – általa még későcsászárkori szarmatának tartott – késő Keszthely-kultúras sírokból, amelyekben a nagy kosaras függők, nem ritkán 6 cm átmérőjű karikájának előlapja kiszélesedett, és ráforrasztott rekeszekkel, gömböcskéekkel és huzalokkal volt díszítve. A római halomsírokból Pannoniában eddig még nem került elő fülbevaló! A két érme, Antoninus Pius (138–161) és Marcus Aurelius (161–180) csak *post quem* kelteznek azt a sírt, amelyből előkerültek. A fentiek alapján a Lipp Vilmos által feltárt zalaegerszeg-nekeresdi halomsírok 2. századiak, és azon belül inkább a 2. század második-harmadik harmadára keltezhetők.

Mit tudunk a lelőhely közelebbi helyéről? Tábori László kint járt a helyszínen, de nem tudta pontosabban meghatározni, hogy hol álltak a halomsírok.

Zalaegerszeg város szabályozási tervének melléklete, az örökségvédelmi hatástanulmány, szintén csak egy nagyobb kört tudott bejelölni lelőhelyként. A lelőhely közelebbi meghatározásához a következő adatok állnak rendelkezésünkre: a lelőhely tulajdonosa Zalaegerszeg város volt, és az erdő tölgyes volt. A Nekeresdi major és közvetlen környéke, így a tőle ÉK-re lévő háromszög alakú erdő is a veszprémi püspök tulajdona volt. A major egyes épületei ma is állnak, a püspöki erdő pedig jól azonosítható a mai várostérképen a 74-es, Egervári út és a Pózvára vezető út között (4. kép, a majorsági épületek feketével kiemelve, a püspöki erdőt 1-sel jelöltük.) A városi erdő, a Felső erdő részeként ÉK-ről csatlakozott a püspöki erdőhöz, és hozzávetőleg 6–800 m-re volt a majorságtól (4. kép, sraffozott felület).¹¹ Ugyanilyen távolságra lehetett az ugyancsak városi tulajdonban lévő „Szabad csács” elnevezésű erdőterület, de annak faállománya elsősorban éger volt.¹² Egy 1852-ben készült összeírás szerint a Felső-erdő „*alja legelő. Ritka vén tölgyfákból áll, melyeknek teteje mindig félig száraz, az alja rét.*” (SZAKÁCS 2006. 249. 11.). Az 1859-ben készült *erdőrendtartás* szerint a Felső erdőben a legeltetést akadályozták a *büsfenyő* bokrok, melyből minden egerszegi lakos ingyen vághatott magának (SZAKÁCS 2006. 254.). 1885–86-ra a bokrokat kiirhatták és a lelőhely öreg tölgyekkel ritkán benőtt legelő volt. Így érthető, hogy Lipp csak a feltűnően kemény, kavicsos talajról szólt, fa kivágásról viszont nem, csak megjegyezte, hogy azokat a halmsokat, amelyeken nagy tölgyfák álltak nem tártta fel. A tölgyfákat nem sokkal Lipp kutatása után kivágták, és az 1890-es évek elején akáccal ültették be a területet.

Az egerszegiként eladott tárgyak között, mint láttuk voltak őskoriak is. A legérdekesebb tárgy a füles csésze. Nos ez a típus a késői urnamezős forma továbbéléseként a hallstatti kultúra elejére keltezhető (HaB₃ – HaC), és a települések leggyakoribb leletei közé tartozik (KLEMM 1996. 190., 193. és T. 3. A2.6.1. és T. 7. B2.5.2. omphalossal is).

Gondolhatnánk, hogy talán a római kori halomsíros temetőt egy koravaskori település helyére telepítették,

de a lelőhelyet illetően maga Lipp adja meg a választ: „...*éretültem egy másik, szintén Egerszeg szomszédságában lévő lelőhelyről a kislelőhelyi hegyen Csács (helyesen Csács) mellett, a honnan egy nagyobb átfűrt borostyánkő és alabástrom gyöngyöt, nemkülönben négy orsógombot agyagból és egy bronzba foglalt kis alabástrom félgömböt kaptam, valószínűleg korongos fibula részét.*” (LIPP 1886. 42.) A felsorolt leletek közül nem nehéz azonosítani a borostyánkő korongot (145/1885.8. 3. kép 5.), és az agyag orsógombokat (145/1885.9–12. 3. kép 6–7.). Ezért joggal feltételezzük, hogy a csésze is a Zalaszentiván–Kislelőhelyi hegy, későbronzkor-koravaskori lelőhelyről került Lipphez, csak nem ekkor, hanem később, hisz a lelőhelyre kíváncsi volt, és még az évben meg is tekintette: „*December 1-én, megyebizottsági tag lévén, gyűlésre Egerszegen megjelentem és ekkor szemügyre vettem a kislelőhelyi hegyet is. Ott oly őskori erődítmény romjait láttam, melyet a német archaeológusok „Verglaste Burgnak” neveznek, és tudtommal Magyarországon még másutt sehohsem találtattam. Ezek a romok a hegy legmagasabb részén három egymás mellett szőlőben kisebb nagyobb tömegekben kerülnek elő, állanak pedig fél-egész egy méter vastagságú tömött, de kiégetett agyagfalakból, melyek küloldala helyel-közzel, bizonyára a melléjük rakott roppant tűz következtében megolvadván, az agyag közé keveredett homok mázas simaságot mutat. Egész környezetüket faszén és cserépdarabok borítják el...*” (LIPP 1886. 43.). A csészét, kettétörve talán e látogatás során kapta. Leírását azért idéztem ilyen hosszán, mert ez az első érzékletes leírás a Zalaszentiván–Kislelőhelyi hegy kora Árpád-kori vörös sáncáról (NOVÁKI 1964.).

Összefoglalóan megállapíthatjuk, hogy Zalaegerszegen az első régészeti feltárást Lipp Vilmos végezte a Nekeresd major melletti Felső-erdő területén egy római kori halomsíros temetőben, amelyet a Magyar Nemzeti Múzeumban azonosított leletei alapján a 2. században használtak. A nekeresdiként eladott leletek között lévő koravaskori tárgyak pedig a Zalaszentiván–Kislelőhelyi hegy őskori, megerődített magaslati telepén kerültek elő.

Jegyzetek:

- ¹ Nyilván Bódy József tanárról van szó, aki maga is publikált pedagógiai tárgyú írásokat (KISLEXIKON³ 49.)
- ² Tábori László kéziratának térképét közli HORVÁTH 1990. 56. 2. ábra, az 51. lelőhely azonos Zalaegerszeggel. HORVÁTH 1998. 36. 2. kép pedig a halmok száma szerinti térképet tette közzé.
- ³ A tárgyak kimutatásánál teljesen hiányoznak a LIPP 1886-ban felsorolt tárgyak, mint pl. az üvegurna, az üvegpohár vagy az egyfülű korsó, viszont hiánytalanul be lettek sorolva a LIPP 1886a által említett tárgyak..
- ⁴ A 2. századon belül azonban nem következtesek, hisz a lelőhely bemutatásánál a keltezés: 2. század 2. fele, utolsó negyede (PALÁGYI – NAGY 2000. 53.), ezzel megegyezik a rossz állapotú Antoninus Pius és Marcus Aurelius érmékről tett megállapításuk, „amelyek talán már csak a II. század végén kerültek sírba (PALÁGYI – NAGY 2000. 87.), de „A magyarországi halomsíros temetők keltezése a pontosabban keltezhető mellékletek alapján” című táblázat szerint kb. 120-tól 190-ig (PALÁGYI – NAGY 2000. 166.).
- ⁵ A fenékpusztai anyag a Régiségtári Naplóban a 31/1885. és a 147/1885., az alsópáhoki anyag a 30/1885. és a 146/1885. alatti tételekre lett beletározva.
- ⁶ Az ugyancsak 1885-ös fenékpusztai feltárásról azt írta Lipp, hogy a 300 sír mindegyikében volt üveg vagy kerámia, sokban mind a kettő, többnyire azonban már a föld nyomása alatt összetörve. Ezért csak két ép és két töredékes üveget, illetve négy ép kerámiát tartott meg (LIPP 1886b. 144.).
- ⁷ Érthetetlen, hogy miért helyezte Baranya megyébe Egerszeget Barkóczi László, hiszen Fenékpusztá kutatójaként pontosan tudta, hogy Lipp Zala megyében, Keszthely környékén tevékenykedett.
- ⁸ A Kölnben gyártott poharak arányai mások, a talpuk háromszög formájú, a peremük nem hajlik ki. F. Fremersdorf a 3. század első felére keltezte őket (FREMERSDORF 1959. 34., 71–72. T. 108–109.). A mi példányunkhoz hasonló formájú és arányú pohár, melynek egész felületét hullámokból alkotott háló borítja már inkább a 3. század 2. felére keltezhető (FREMERSDORF 1959. 74. és T. 115.).
- ⁹ PALÁGYI – NAGY 2000. 142. megjegyzése, hogy Söjtörön a 23. halomban volt egy térdfibula téves, mert ott egy trombitafejű bronzfibulát találtak (HORVÁTH 2000. 241.).
- ¹⁰ Mint írtuk, a nekeresdi leletekkel együtt adta el a MNM-nak Lipp a keszthely–fenékpusztai és az alsópáhoki feltárásainak anyagát, és ennek vizsgálata során egyértelműen bebizonyosodott, hogy a két temető leleteit összekeverve adta át (MÜLLER 2008.).
- ¹¹ A lelőhely pontosabb meghatározásához nyújtott értékes segítségükért ez úton mondok köszönetet Kapiller Imrének a Zala Megyei Levéltár munkatársának és Szakács László erdőmérnöknek.
- ¹² Az erdőkre vonatkozó adatok és térképek a Zala Megyei Levéltárban a „Zala megyei erdőgazdálkodási üzemtervek gyűjteménye” alatt találhatóak. Különösen használható volt a Zalaegerszeg 585. számú térkép, amelyre Szakács László hívta fel a figyelmemet.

Irodalom:

- BARKÓCZI 1988
Barkóczi, L.: *Pannonische Glasfunde in Ungarn*. StudArch 9. Bp. 1988.
- BENKŐ 1962
Benkő A.: *Üvegcorpus*. RégFüz II/11. Bp. 1962.
- BÓNIS 1942
Bónis É.: *A császárkori edénművesség termékei Pannoniában. I. A korai császárkor anyaga*. DissPann II/20. Bp. 1942.
- CSIRKE – PALÁGYI 2005
Csirke O. – K. Palágyi S.: *Római ékszerek és viseleti tárgyak a veszprémi Laczkó Dezső Múzeum gyűjteményéből*. Veszprém, 2005.
- EGGERS 1951
Eggers, H. J.: *Die römische Import im freien Germanien*. Atlas der Urgeschichte 1. Hamburg, 1951.
- FREMERSDORF 1959
Fremersdorf, F.: *Römische Gläser mit Fadenaufgabe in Köln (Schlangenfadengläser und Verwandtes)*. Die Denkmäler des römischen Köln 5. Köln, 1959.
- GABLER 1973
Gabler, D.: *Der römische Gutshof von Fertőrákos, Golgota*. ActaArchHung 25 (1973) 139–176.
- GRAF 1936
Graf, A.: *Übersicht der antiken Geographie von Pannonien*. DissPann I/5. Bp. 1936.
- HORVÁTH 1979
Horváth L.: *A magyarszerdahelyi kelta és római temető*. ZGy 14. Zalaegerszeg, 1979.
- HORVÁTH 1990
Horváth L.: *Római halomsírok Zalában*. In: *Noricum-pannoniai halomsírok*. Szerk.: K. Palágyi S. Veszprém, 1990. 47–63.
- HORVÁTH 1998
Horváth L.: *Római halomsírok Zalában*. In: *Népek a Mura mentén 2*. Zalaegerszeg, 1998. 31–39.
- HORVÁTH 2000
Horváth L.: *Újabb feltárt római kori halomsírok Zalában (Katalógus)*. In: PALÁGYI – NAGY 2000. 233–253.

- KASPRZYCKA – STASIELOWICZ 2008
Kasprzycka, M. – Stasielowicz, G.: *The Necropolis of Weklice (Poland)*. In: Rome and the Barbarians. Ed.: Aillagon, J.-J. Venice, 2008. 124–127.
- KLEMM 1996
Klemm, S.: *Zum Verhältnis Höhensiedlung – Gräberfeld im Spiegel der hallstattzeitlichen Funde am Alpenostrand, dargelegt am Beispiel Malleiten bei Bad Fischau/NÖ*. In: Die Osthallstattkultur. Archaeolingua 7. Hrsg.: Jerem, E. – Meid, W. Bp. 1996. 187–208.
- KISLEXIKON³
Zalai életrajzi kislexikon. 3. javított, bővített kiadás. Zalaegerszeg, 2005.
- KOVRIG 1937
Kovrig I.: *A császárkori fibulák főformái Pannoniában*. DissPann II/4. Bp. 1937.
- LIPP 1886
Lipp Vilmos levele legújabb keszthelyvidéki kutatásairól. ArchÉrt 6 (1886) 41–43.
- LIPP 1886 a
Lipp Vilmos levele újabb kutatásairól. ArchÉrt 6 (1886) 350–354.
- LIPP 1886 b
Lipp V.: *A fenéki sírmező*. ArchKözl 14 (1886) 137–159.
- MÜLLER 2008
Müller R.: *Lipp Vilmos és Csák Árpád ásatása Fenékpusztán*. Kézirat s. a.
- NÉMETH 1904
Németh J.: *A római sírokról Szilasbárháson*. ArchÉrt 25 (1904) 246–248.
- NOVÁKI 1964
Nováki, Gy.: *Zur Frage der sogenannten „Brandwalle“ in Ungarn*. ActaArchHung 16 (1964) 99–149.
- PALÁGYI 1981
K. Palágyi, S.: *Die römischen Hügelgräber von Inota*. Alba Regia 19 (1981) 7–93.
- PALÁGYI – NAGY 2000
K. Palágyi S. – Nagy L.: *Római kori halomsírok a Dunántúlon*. Veszprém, 2000.
- PATEK 1942
Patek E.: *A pannoniai fibulatípusok elterjedése és eredete*. DissPann II/19. Bp. 1942.
- RIHA 1979
Riha, E.: *Die römischen Fibeln aus Augst und Kaiseraugst*. Forschungen in Augst 3. Augst, 1979.
- SÁGI 1943
Sági K.: *Császárkori tumulusok Pannoniában*. ArchÉrt 4 (1943) 113–143.
- VON SALDERN – NOLTE – LA BAUME – HAEVERNICK 1974
Von Saldern, A.- Nolte, B. – La Baume, P.- Haevernick, Th. E.: *Gläser der Antike*. Sammlung Erwin Oppenländer. Hamburg, 1974.
- SZAKÁCS 2006
Szakács L.: *Fejezetek a zalaegerszegi erdők történetéhez a középkortól 1990-ig*. In: Végvárból megyeszékhely. Tanulmányok Zalaegerszeg történetéből. ZGy 61. Zalaegerszeg, 2006. 235–272.
- TÁBORI 1983
Tábori L.: *Zalai római halomsírok terepbejárási dokumentációja 1983*. Kézirat. Göcseji Múzeum Adattára: 1026–84.
- WOSINSKY 1892
Wosinsky M.: *Az abaligeti cseppkőbarlang és a közepében lévő római sírhantok*. ArchÉrt 12 (1892) 411–413.

Die römischen tumuli bei dem Meierhof Nekeresd in Zalaegerszeg

Die erste archäologische Ausgrabung in der Stadt Zalaegerszeg nahm Vilmos Lipp in den Jahren 1885–1886 unter im städtischen Wald neben dem Maierhof Nekeresd. Er hat 41 oder 50 tumuli entdeckt und 28 oder 37 davon erschlossen. In den Zusammenfassungen über die römerzeitlichen Hügelgräber Pannoniens werden immer nur die Berichte von Lipp zitiert, aber man hat nicht gewusst, wo sich die Funde befinden. Der Verfasser fand im Ungarischen Nationalmuseum die Funde der Ausgrabung des Jahres

1885. und veröffentlicht sie jetzt (Abb. 2–3.). Danach wurde das Gräberfeld wahrscheinlich in den 2. und 3. Dritteln des 2. Jahrhunderts gebraucht. Es gelang auch den Fundort näher zu bestimmen (Abb. 4.). Zwischen den Funden befinden sich auch urgeschichtliche Gegenstände. Aufgrund des Berichtes von Lipp stammen sie aus der spätbronzezeitlich-früheisenzeitlichen, befestigten Höhensiedlung in Zalaszentiván, Kisfaludi-hegy.

Übersetz von Róbert Müller

1885

158

144. November 20. (fősz.) 4) Bronzlemez sáslentél itomú, csontnyelű
 másként hialyzi, chez öt lyukon át vót
 a felhagyott peremű másként nyelű csontnyelű,
 gyezi, néhét a patina teljeen le van
 törpítve és élek menest fűtővonalal chez,
 hossza 66 cm., szélessége 36 cm. Ertéke,
 hog a másként sáslentél, a felhagyott
 peremű sáslentél, néhét a kaulpenge nyelű bele
 van csontnyelű; továbbá a lelt nyelűvonalal
 keze olasztva, illetve onca, a kaulpenge
 gyezi.

1. Récsé

Véset díjű Vitis polymorpha
szőlőtől készültből. f. sz. u. o.

145. November 21. 1) Öregpohár, kerek aljú, k. felé
 k. felé geremű, oldalán két oval. dívonal
 dívonal dívonal, néhét csontnyelű kőre,
 magassága 9.5 cm., talpánál átm. 4.9-5.1
 cm., szélessége 8.5 cm., ezízen ég. 1.

2) Ertéke, egyenlő agyagból, kőre, néhét
 kőre, néhét kőre, néhét kőre, néhét kőre,
 magassága 7.5 cm., talpánál
 átm. 2.1 cm., szélessége 4 cm., ezízen ég. u. o.

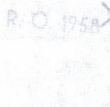
3) Kőre, egyenlő agyagból, kőre, néhét
 kőre, néhét kőre, néhét kőre, néhét kőre,
 magassága 25.2 cm., talpánál átm. 6.5 cm., szélessége
 (pereménél) 6.2 cm. 1. u. o.

4) Ertéke, kőre a 2. kőre, de
 csont; magassága 10.2 cm., talpánál
 átm. 4 cm., szélessége 6 cm. 1.

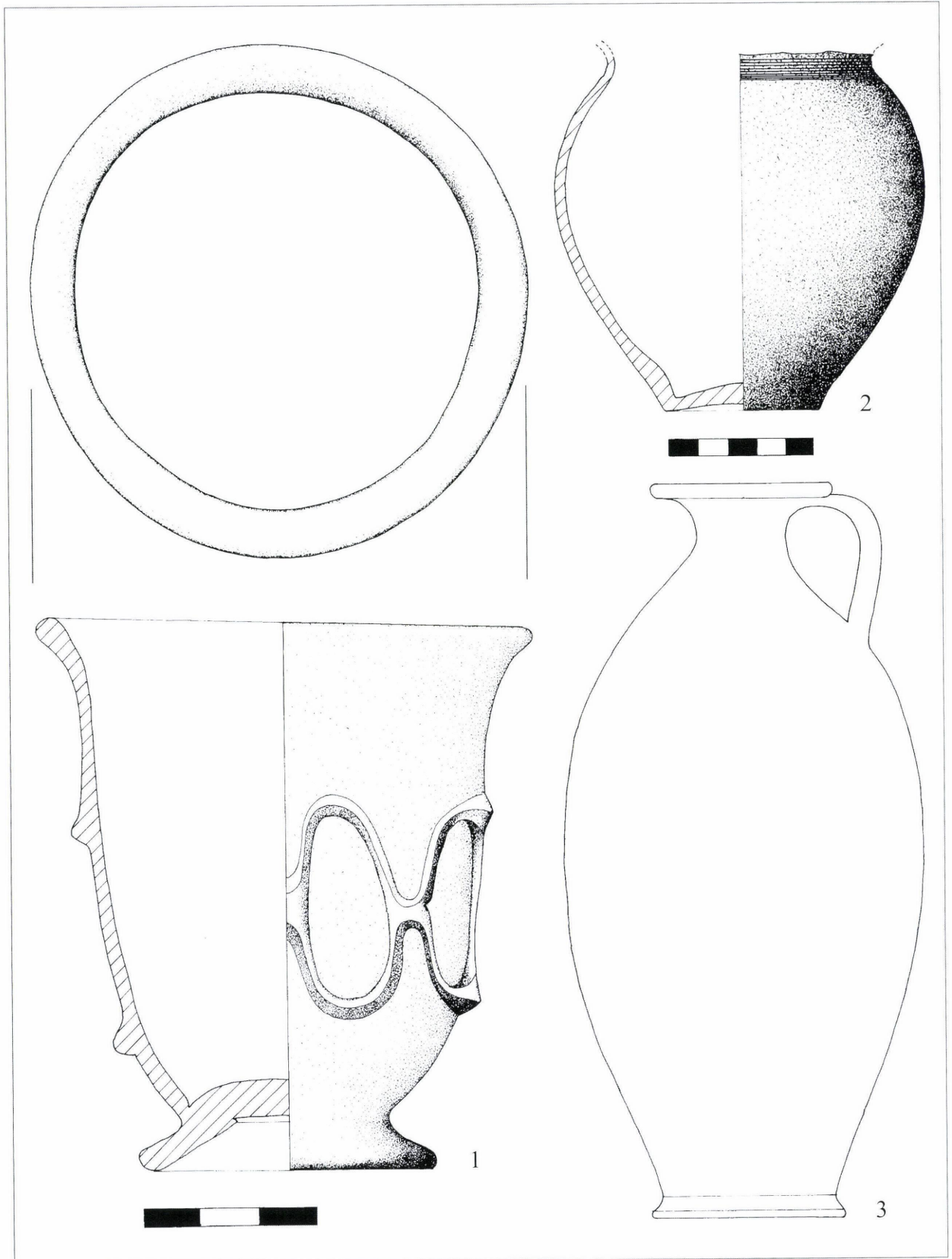

5) Kőre, de kőre, kőre agyagból,
 csont; magassága 12.7 cm., talpánál átm.
 5 cm., szélessége néhét alapsza mint nem
 csontnyelű. 1. u. o.

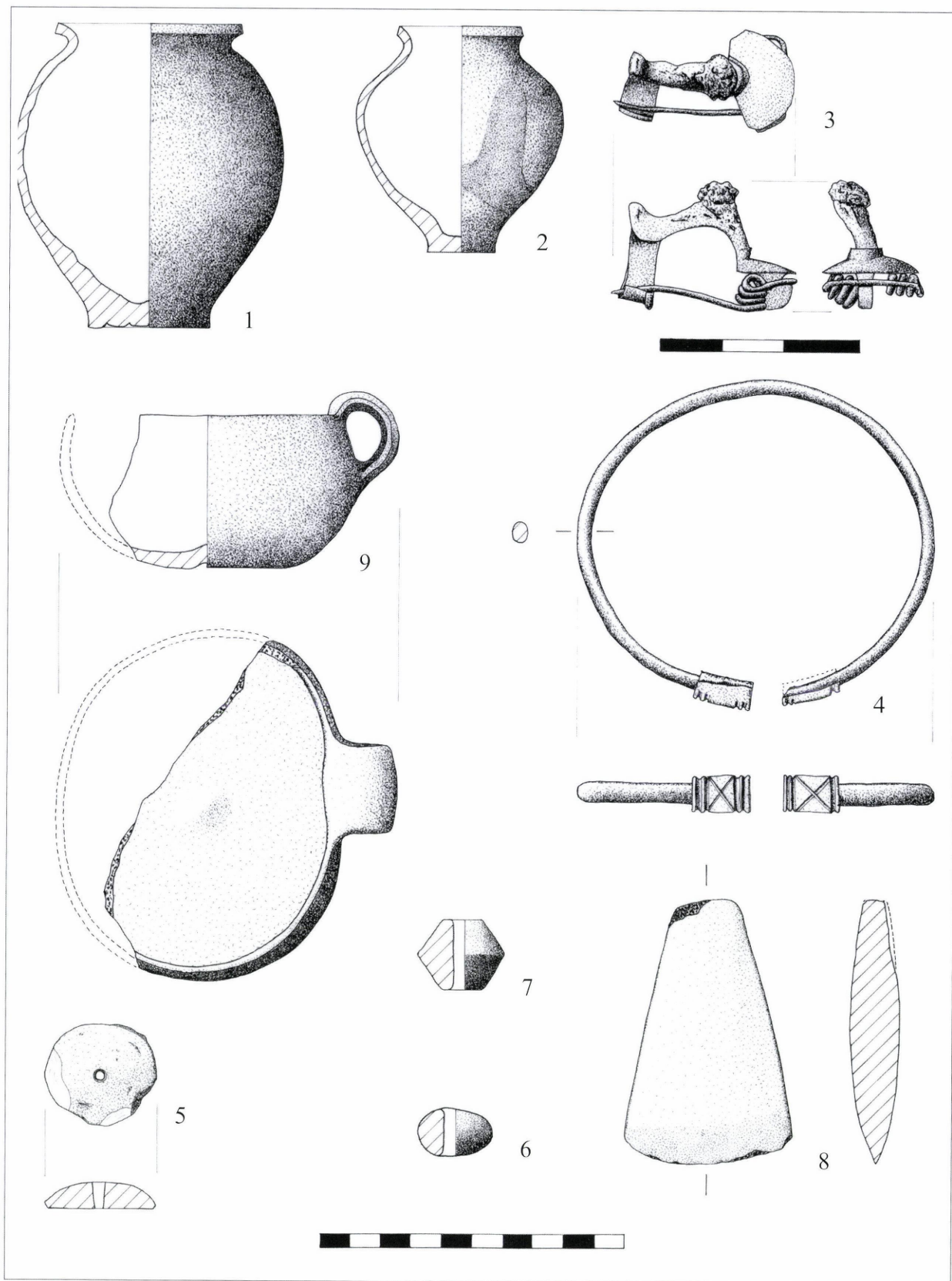

6) Ertéke, egyenlő agyagból, kőre kőre
 formált; ez, fűtél, csont; néhét kőre;
 magassága 5.2 cm., talpánál átm. 8.5-8.7
 cm. 1. u. o.

I. kép: A zalaegerszegi tárgyak rajzai a MNM Régiségtári Naplójában
 Abb. 1: Die Zeichnungen der Gegenstände aus Zalaegerszeg im Inventarbuch des UNM

2. kép: A Lipp által a MNM-nak eladott tárgyak
 Abb. 2: Die durch Lipp an das UNM verkauften Gegenstände

3. kép: A Lipp által a MNM-nak eladott tárgyak
Abb. 3: Die durch Lipp an das UNM verkaufte Gegenstände

